

In memoriam Hans Speckmann (1928-1997)

Op een van zijn vele reizen, in Pakistan, kreeg Hans Speckmann van een waarzegger te horen dat hij 84 zou worden. Hij riep nog dat hij de toekomst niet wilde weten, maar het was te laat. Hij had het al gehoord en dat getal bleef in zijn hoofd zitten. Hem kon voorlopig niets gebeuren. Hij zou 84 worden. Een misrekening. Op 14 december is hij overleden, nog geen 69, en slechts negen maanden nadat hij gehoord had dat hij ernstig ziek was.

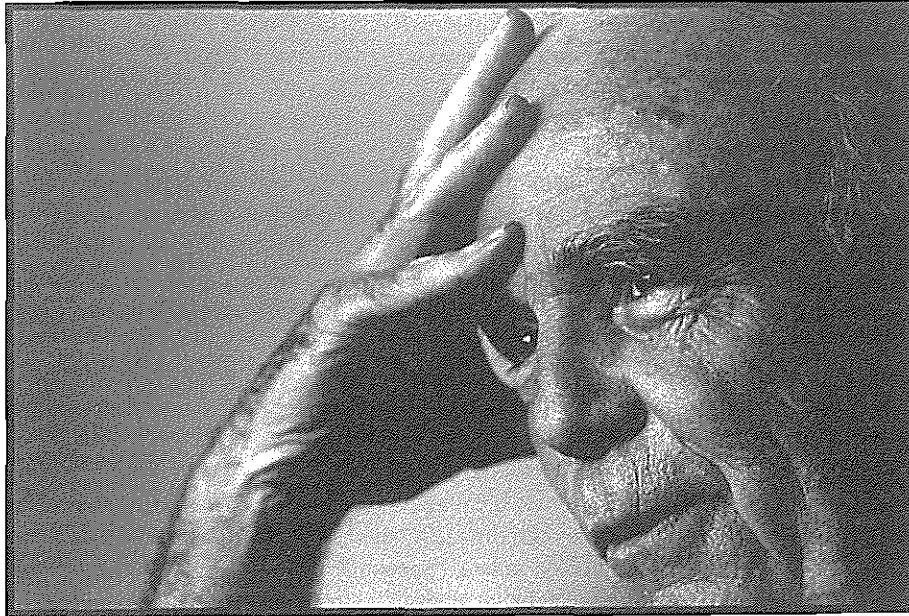
Hans – officieel Johan Dirk – Speckmann was emeritus hoogleraar in de Empirische Sociologie, in het bijzonder de Methode van het Veldonderzoek, aan de Rijksuniversiteit Leiden. Hij had een bijzondere belangstelling voor wat men nu reproductieve gezondheid zou noemen en was lid van de Redactieraad van dit tijdschrift.

Hij werd geboren in 1928 in Padang in het toenmalige Nederlands Indië en deed daar ook de lagere school. Hij bezocht de middelbare school in Leeuwarden en de Universiteit in Utrecht waar hij in 1958 zijn doctoraal sociologie behaalde. Tussen 1959 en 1961 deed hij onderzoek in Suriname. In 1962 kreeg hij een aanstelling aan de Universiteit van Leiden om onderwijs te geven over methoden en technieken van onderzoek. Hij is daar zijn gehele actieve leven gebleven.

In 1965 promoveerde hij op het Surinaamse onderzoek. Zijn proefschrift verscheen onder de titel *Marriage and kinship among the Indians of Surinam* bij Van Gorcum in Assen. Een jaar later werd hij benoemd tot hoogleraar.

Allen die hem meegemaakt hebben, herinneren zich hem als iemand die opleefde als hij 'in het veld' was. Hij bezocht graag zijn studenten en promovendi tijdens hun onderzoek, maar had als drukke hoogleraar, ironisch genoeg, weinig tijd om zelf nog langer durend veldonderzoek te doen. Voor de Leidse studenten organiseerde hij veldwerk in Drente en Schotland en gedurende die weken van leeronderzoek was hij altijd van de partij. Anke Niehof, een van zijn vele promovendi, herinnert zich zijn bezoeken aan het Serpong onderzoeksproject in West Java: "In het veld was hij in z'n element. Hij sjouwde met iedereen mee, had lange gesprekken met de projectmedewerkers, entameerde levendige discussies en voelde zich ook betrokken bij het persoonlijk wel en wee van de leden van het team."

Als docent was hij populair. Zijn colleges waren boeiend, voorzien van levendige voorbeelden en wat men nu 'interactief' zou noemen. Zijn doceertalent paste bij zijn persoonlijkheid; hij was een 'toneelspeler' in de goede betekenis van het woord. Hij had flair. Zijn sociale competentie was zeer hoog, aldus sommige collega's. Hij verstond de kunst om mensen voor zich in te nemen.

Professor J.D. Speckmann

Foto: © Marc de Haan

Aan die kunst had hij ook zijn talent als manager te danken. Als er één ding is waarom zijn collega's hem zeer veel dank verschuldigd zijn dan is dat waarschijnlijk wat hij in zijn tomeloze energie tot stand heeft gebracht op het terrein van samenwerking: samenwerking tussen universiteiten, tussen disciplines, tussen onderzoekers 'hier' en 'daar'. Hij speelde een belangrijke rol in het NIAS (Netherlands Institute for Advanced Studies), waar onderzoekers van verschillende landen aan verbonden zijn, en het IMWOO, dat onderzoek in ontwikkelingslanden bij elkaar bracht. Ook in het Erasmus uitwisselingsprogramma was hij een stuwende kracht. Hij was een 'samenwerker', en verzoener. Voor hem waren mensen oneindig veel belangrijker dan boeken.

Zijn pleidooi voor *toegepast* onderzoek moet in dat licht gezien worden. Zijn wetenschappelijke carrière is gevuld met zijn betrokkenheid bij praktische problemen: migratie, family planning, watervoorziening, primary health care, gezondheidsbeleid en onderwijs. Sociale wetenschappers, zo was zijn overtuiging, konden een belangrijke bijdrage leveren aan het oplossen van die problemen. Maar men moest ook weer geen snelle toveroplossingen van hen verwachten. In zijn afscheidscollege van 3 juni 1994, over 'De culturele dimensie in het toegepast wetenschappelijk onderzoek in ontwikkelingslanden' haalde hij daarover de volgende herinnering op aan een watervoorzieningsproject in Dakar, Senegal:

De vraag die mij door de hoofdingenieur werd voorgelegd was deze, en hij drukte zich daarbij op een, bij Delftenaren wel meer te constateren, robuuste wijze uit: "Jouw taak,", zo zei hij, "bestaat hierin dat je mij zo kort en bondig als mogelijk is – ik wil geen rapport

van tientallen pagina's – moet duidelijk maken hoe de drink- en poepgewoonten van deze lieden zijn.... Kortom je moet die kampongs in en dat onderzoeken.”

Dat was zijn stijl echter niet en ook niet de methode die hij aan diverse generaties van Leidse studenten voorhield.

Zijn 'levenswerk', was waarschijnlijk het Serpong-project, een groot onderzoeks- en trainingsprogramma op het terrein van volksgezondheid en family planning in Serpong, in West Java. Het project liep van 1971 tot 1975 en was opgezet als een samenwerkingsverband tussen de Universiteit van Leiden en de Universitas Indonesia van Jakarta. Uit die onderneming zijn vele andere initiatieven voortgekomen en voor Hans persoonlijk vele vrienden voor het leven.

Naast methoden van onderzoek was family planning dan ook het onderwerp waar hij het meest over heeft gepubliceerd. In 1978 verscheen van zijn hand een boekje in de serie 'Terreinverkenningen in de Culturele Antropologie' getiteld *De bevolking-problematiek in de Derde Wereld*. Het bood een inleiding in en een helder overzicht van deze problematiek maar werd door twee collega's bekritiseerd vanwege zijn impliciete neo-malthusiaanse benadering die een directe relatie legt tussen spaarquote, kapitaals-coëfficiënt en bevolkingsgroei. De auteur (Speckmann) zou het falen van zo vele family-planningprogramma's te veel zien als het resultaat van een gebrek aan rationaliteit bij de betreffende bevolking en te weinig als het gevolg van armoede en politieke onmacht. De toonzetting van de bespreking was ongewoon fel en ingewijden weten dat deze kritiek bij Hans zeer hard aankwam. Hij was een gevoelig en kwetsbaar persoon, ook al deed hij zich anders voor en hield hij van militaire taal (hij was de majoor en zijn collega's waren de kolonels).

Hans Speckmann had geen zitvlees. Hij hield van reizen (en kwam daar vaak dodelijk vermoeid van thuis). Jet-lags sloopten hem soms. Hij nam steeds minder tijd voor het schrijven van wetenschappelijke artikelen in internationale vaktijdschriften en gaf al zijn energie aan management en mensen. Zijn faculteit kon daar niet altijd begrip voor opbrengen en bekritiseerde hem voor zijn teruglopende publicatiedrift.

Zijn persoonlijke betrokkenheid bij collega's en studenten leidde weleens tot problemen. Hij kon geen nee zeggen. Zijn spreekuur leek een wachtkamer bij de tandarts. Binnen nam hij alle tijd voor iedere bezoeker met het gevolg dat buiten de deur mensen lang moesten wachten vóór zij aan de beurt waren. Tijdens een workshop van het Schakelingenproject, herinner ik mij, raakte hij in de problemen omdat hij tegelijkertijd in Den Haag en Leiden moest zijn. Overal afspraken waartegen hij geen nee had kunnen zeggen. Met zijn charme wist hij zulke problemen echter steeds 'op te lossen'.

Tegelijkertijd was hij echter een zeer geordend persoon. Hij hield zorgvuldig zijn archief bij en bewaarde alles wat hij schreef of wat aan hem geschreven werd. Bij zijn afscheid vond men 350 archiefdozen, keurig gerangschikt naar onderwerp. Een toekomstige biograaf hoeft niet te klagen over gebrek aan materiaal.

Hij was nieuwsgierig, uiteraard een deugd in de wereld van de sociale wetenschappen. Met zijn glinsterende ogen onder zijn borstelige wenkbrauwen nam hij mensen en situaties nauwkeurig in zich op. Door die nieuwsgierigheid kon hij soms in gesprekken 'verdrinken'. Hij wilde alles weten. Van de scriptie of het tentamen kwam hij terecht

bij allerlei persoonlijke details van zijn bezoeker en – zoals gezegd – groeide de rij wachtenden buiten de deur.

Hij hield van gezelligheid. Zijn promovendi bezocht hij thuis, hij nodigde zichzelf uit op het eten en bezocht het café met hen. “Een koffie en een Bokma” waren zijn eerste woorden bij het betreden van een kroeg. De Bokma was waarschijnlijk een uitdrukking van zijn Friese identiteit. Een discussie beslechtte hij graag met het wedden om een fles, of liever nog een krat, Bokma. Met Wasif Shadid, geheelonthouder en promovendus, wedde hij om een krat Bokma dat deze niet binnen zes maanden zijn manuscript af zou hebben. Toen hij die weddenschap verloor werd Shadid verrast met een krat frisdrank.

Zijn oprechte betrokkenheid en brede belangstelling, vermengd met charme en zelfspot, maakten hem tot een geliefd en inspirerend persoon, zowel voor studenten als voor collega's. Hij deed zich vaak dapperder voor dan hij was en hij wist dat de anderen dat wisten. Daar genoot hij van. Toen hij en een collega tijdens een leeronderzoek in Drente tot hun schrik op een paard werden gezet – het was midden in de winter – zei hij tot zijn lotgenoot: “Vrees niet, ik blijf bij je.” Peter Nas, zijn eerste promovendus: “Een generaal in wanhoop.” Als er iets verkeerd ging door zijn schuld, dan had hij daar een eenvoudig maar efficiënt excuus voor: “Zo is de aard van het beestje.”

Voor de medische antropologie in Nederland is Hans Speckmann belangrijk geweest. Door zijn flexibele opstelling heeft hij promovendi de mogelijkheid geboden en gestimuleerd onderzoek te doen op zeer diverse thema's in de medische antropologie. Ik denk daarbij aan Niehof (Women and fertility in Madura), Jordaan (Folk medicine in Madura), Dechering (Fertilitieit in Sri Lanka), Wolffers (Health care in Sri Lanka), Koesoebjono-Sarwono (Primary health care in Indonesia), De Meer (Child health in Peru) en Lefèber (Traditional midwives). Ook zijn directe betrokkenheid bij onderzoek op het terrein van family planning, watervoorziening en gezondheidszorg in een groot aantal landen hebben in een vroeg stadium de weg gebaad voor de huidige medische antropologie. Tot slot dient ook zijn bijdrage vermeld te worden aan de Leidse cursus medische sociologie van ontwikkelingslanden die reeds in 1971 werd opgezet.

Zijn dood is te vroeg gekomen. Men zou wensen dat de waarzeggers van Pakistan hun vak beter verstonden.

Sjaak van der Geest

Met dank aan Peter Nas, Anke Niehof en Wasif Shadid.